

Interview af Harald Nielsen (HN), spaniensfrivillig født i København 5. juli 1912. Interviewet er foretaget af Henning Tjørnehøj (HT) i 1980'erne.

(Udskrift af lydbånd, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv)

HT: Hvad lavede din far?

HN: Min var maskinarbejder, og havde arbejde på B&W, når der ellers var noget på det tidspunkt. Og jeg husker fra min barndom, at min far var med i noget, de kaldte De arbejdsløses Udvalg. Han må jo have været arbejdsløs på det tidspunkt. Og deres arbejde bestod jo som regel i, når familier var sat ud, dels på grund af, at de ikke kunne betale huslejen. Lys og gas havde de lukket for, fordi regningerne ikke blev betalt, så det husker jeg så tydeligt – det arbejdsløshedsudvalg. Ja, udsætningen foregik jo på den måde, at fogeden kom og satte møblerne ned på gaden, og så posterede man en betjent ved siden af indboet. Så kom "udvalgene". De flyttede sagerne op i lejligheden og brød plomberingen. Og var der lukket for lys og gas, så brød de plomberne der, og så sagde de til folkene, ja så kunne de igen prøve at koge og stege, hvis de ellers havde noget at koge og stege.

HT: Og betjentene?

HN: Ja, de var sådan set lidt tamme i det, for på tidspunkt havde betjentene numre i deres spejl, og hvis der var for meget brok med dem, så noterede man dem bare lige så stille og roligt, efter det nummer. Så snart en betjent vidste, at hans nummer var noteret, så var han ikke godt tilpas.

HT: Så var han mere medgørlig?

HN: Ja, og der var jo også flere af dem, der ikke rigtig ville tro på, det var alvor, men det gik altså op for dem.

HT: Hvilket år har det været? – var det i tyverne?

HN: Det har været i tyverne, ja.

HT: Efter den store arbejdsløshed, under den Første Verdenskrig?

HN: Ja.

HT: Var din far politisk interesseret?

HN: Far var meget stærkt fagforeningsmand og stod i Maskinarbejderforbundet, men partipolitisk har han aldrig været, men han var syndikalist om en hals.

HT: Hvad vil det sige, at være syndikalist?

HN: Ja, det er jo revolutionær, kan man vel ikke sige andet, end han var. Men partiforhold, det syntes han ikke, og det mente han heller ikke hørte til i fagforeningerne.

HT: Der var noget med, at syndikalisterne sagde, at det der med at arbejde politisk, det duede ikke, så længe vi har et kapitalistisk samfund.

HN: Ja, og det var jo også derfor, at man mente, man ikke skulle have det partipolitiske ind i fagforeningerne. Det var fagforeningerne, der egentlig skulle dirigere det.

HT: Og så ville man bruge strejken og især generelstrejken som politiske våben?

HN: Det var jo altid de våben der var. Og flere gange kan jeg mindes, at vores far ikke var hjemme. Vi vidste ikke, hvor han var henne, og mor sagde, at han var ude og rejse. Men jeg er da klar over, at ind imellem har han da vistnok været lukket inde nogen steder, hvor han ikke sådan kunne gå fra med det samme. Det gik jo somme tider hårdt til med brodne pander.

HT: Husker du statskuppet i 1920?

HN: Ja, det jeg husker bedst, er det inde på Grønttorvet med Sparling og Christian Christensen.

HT: Var du derinde selv?

HN: Ja, jeg kan ligeså tydeligt huske det. Da har jeg været 6 år.

HT: Hvad husker du fra de demonstrationer, som var foranstaltet?

HN: Det bedste, jeg husker, det var, at jeg syntes det var fænomentalt, at de turde klatre op på sporvognene og rive stænger af, så de ikke kunne køre nogen steder.

HT: Hvor Johannes Sperling stod og svang den røde fane?

HN: Ja, på det tidspunkt kendte jeg ikke rigtig personerne. Men jeg husker da, at når der var møde i Fælledparken, da blev vi 6 børn sat til at sælge det her blad, der hed "Solidaritet".

HT: Det blad som syndikalisterne udsendte?

HN: Ja.

HT: Hvor boede I i København?

HN: Vi boede på Nørrebro. Jeg er født på Vesterbro, men vi har boet det meste af min tid på Nørrebro.

HT: Under fattige forhold?

HN: Ja, det var i en lille toværelses lejlighed. På det tidspunkt var der ikke elektrisk lys, det var en petroleumslampe, gasblus i køkkenet, og gruekedel i vaskekælderens, hvor der blev fyret med en lille rulle brænde og så lidt kul. Og lokum i gården.

HT: Havde din mor arbejde?

HN: Mor havde noget hjemmearbejde, hvor hun syede for Jens Kjeldsen, som det hed, det var ridebusker, det meste af det. Han hjalp sommetider mor. Der var jo en hel række små knaphuller hernede langs med den ene side. Dem var han ferm til at sy. Og så fik vi opgaven, når så snart der var nogle beklæde klar så af sted med dem ind på Nørrevold og få penge for dem, så vi havde lidt til husholdningen.

HT: Du gik i skole på Nørrebro også?

HN: Jeg gik i Hans Tavsens Gades skole?

HT: Var du glad for at gå i skole?

HN: Nej, det vil jeg ikke påstå at jeg var, for det var ikke ret mange af lærerne, jeg ikke kunne lide.

HT: Fik i styg?

HN: Ja, det spaltede man ikke på.

HT: Det fik du også selv?

HN: I den første tid gik jeg på Hans Tavsens Gades Skole. Men så skulle man benytte Hans Tavsensgade til husvildeboliger, kan jeg huske. Hvorfor vi blev flyttet ovenpå Hellig Kors Kirkes Skole. Som var besat i forvejen af skolebørn. Det klarede man på den måde, at man sagde: "Nå, ja i de lige dage går Hellig Kors Kirken og i de ulige dage må Hans Tavsens Gade gå der". Så vidt jeg husker, varede det vist nok et års tid. Inden vi kunne flytte tilbage igen.

HT: Hvorfor slog lærerne?

HN: Ja, de mente vel det var den måde vi bedst kunne opdrages på dengang.

HT: Var det med spanskrør eller lussinger?

HN: Jeg husker ligeså tydeligt. Vi havde en duks det var i øvrigt Børge Kisbye, som blev en af vores kendteste danselærere. Til en af lærernes fødselsdag, kom han med et stort spanskrør med en sløjfe i. Det skulle han aldrig have gjort. Jeg ville ikke have været Børge Kisbye den dag.

HT: Du gik ud af skolen og hvad skete der, da du blev færdig med skolen?

HN: Jeg gik ud af 7. klasse.

HT: 14 år gammel?

HN: Jeg ville egentlig godt have læst til læge, men der var der jo ikke penge til i familien, og så sagde jeg: "Så kan jeg jo ligeså godt blive maskinarbejder". "Det bliver du i alt fald ikke", sagde far. "I det møjfad er der jo ikke til at få noget arbejde, det skal du ikke drømme om". Imens jeg gik i skole, da kørte Enigheden med mælk. Med hestevogn. Og da havde de nogle mælkedrenge, som det hed dengang. Og de havde skoledrenge som assistenter til at rende op med mælken. De sørgede for regnskaber, og vi sprang med det mod en lille betaling.

HT: Du var selv mælkedreng?

HN: Nej, jeg var ikke mælkedreng, jeg var mælkedrengsassistent.

HT: Hvor tidligt startede I på det mælkeri?

HN: Det var buldrende mørkt om vinteren. Det har nok været ved femtiden.

HT: Og så op og ned af trapperne?

HN: Ja – før skolen. Og så senere hen blev det lidt finere med mig, for så kom jeg ind i frisørsalonen på Åboulevarden, hvor jeg var, indsæber. Da var jeg vel 12-13 år på det tidspunkt. Jeg fejede totter op og sæbede ind. Dengang kunne man godt barbære folk og tage penge for det. Det gør man jo ikke i dag.

HT: Nu klarer det elektriske det?

HN: Ja, så da jeg blev konfirmeret var det læreplads. Det var jo ikke sådan at få, og jeg havde spekuleret lidt på, hvad jeg gerne ville, og hvad jeg kunne blive. Jeg havde en plads som cykelbud i en læderforretning i Blågårdsgade, hvor jeg kørte rundt til de forskellige kunder med læder og sværte, og hvad man nu ellers solgte dengang. Og under en af mine ture kom jeg forbi inde hos Holger Hansen inde på hjørnet af Højbro Plads og Lille Kirkestræde. Man havde et stort slagteri i Odense, der var jeg nede og spørge, om de havde brug for en læredreng. Det var så heldigt, at jeg kunne komme i lære der.

HT: Det var rent tilfældigt i grunden?

HN: Ja, det var en tilfældighed.

HT: Var det så det der hed butiksslagter eller?

HN: Nej, det var rigtig slagter med at stikke med kniv i brystet. Ja, de første år var det mere med pøsemageri, jeg gik i gang med.

HT: I Kødbyen – eller hos Hansen?

HN: Nej, det var jo meningen, at jeg skulle have været til Odense på slagteriet der. Det blev så ikke til noget, fordi han så solgte firmaet i mellemtiden. Så kom jeg på Slagteriernes Central, og senere hen kom jeg så til at arbejde nede i Kødbyen. Det var lige blevet bygget færdigt på det tidspunkt.

HT: Hvad år har det været?

HN: Det har vist været i 1935

HT: Der er vi helt fremme i 1935.

HN: Ja.

HT: Der skete jo alvorlige ting i trediverne. Hitler havde overtaget magten i Tyskland i 1933.

Mussolini havde været så forsynlig at gøre det en halv snes år tidligere i Italien. Hvad mærkede I til fascismen i Danmark?

HN: Jeg husker, vi på det tidspunkt som unge mennesker, havde noget nede i Blågårdsgade, der hed RFO. Det betyder Revolutionær fag Organisation. Hvor vi blandt andet samarbejde en hel del med Rødehjælp og forskellige af de organisationer. Der var en ting til, hvad hed den... Mateottifonden. Rødehjælp og kommunisterne og så Mateottifonden? Socialdemokratiet.. Ja.

HT: Og det var altså hjælpeorganisationer, som blandt andet skulle hjælpe flygtninge fra fascismen? Fra Nazityskland?

HN: Det var på det tidspunkt hovedsageligt fagforeningsfolk, kommunister og de mest aktive socialdemokrater. Og når jeg ser på forholdene i dag med hensyn til flygtningene og så dengang der. Man skammer sig ved at en socialdemokratisk regering har behandlet dem, som de gjorde dengang. Det var rigtig nok elendige forhold, de blev budt heroppe. De skulle jo møde til kontrol næsten hver ugedag hos politiet?

HT: Var det for at undgå at støde imod Hitler, at man gjorde det?

HN: Jeg tror nok, at man havde lidt respekt. Man måtte jo ikke sige hvad som helst for den hertug dernede.

HT: Nogle af dem blev i øvrigt returneret?

HN: Ja.

HT: Hvad skete med dem?

HN: Ja, de blev vel ganske simpelt sat i koncentrationslejr, dem der ikke blev henrettet. Flere af dem, vi traf dernede i Spanien havde siddet i koncentrationslejr. Dels var det lykkedes dem at flygte til Frankrig, og jeg tror ikke Danmark havde så godt et ry med hensyn til flygtninge.

HT: Der foregik også visse kampe imellem kommunister og DSU'er på den ene side og Konservativ Ungdom på den anden side – regulære slagsmål?

HN: Ja, dem havde vi flere sammenstød med. De lignede til grangivelighed den tyske nazisme med sorte støvler, spidsbukser og skrårem og grønne slips. Jeg husker det tydeligt. Vi var ude at deltage i et af deres møder ude i Buddinge, hvor jeg blev slået ned af en af deres svære remme, og måtte ind til en læge og syes sammen i hovedet. I Brønshøj havde de da også flere af de bataljer. For senere hen, da vi flyttede fra Nørrebro, da købte far en lille grund i Husum, hvor der var sådan et sommerhus, der godt nok var til helårsbeboelse, men som vi selv udvidede med egen håndkraft og materialer, og det var på det tidspunkt, hvor vi var mest aktive i det.

HT: Du var aldrig i tvivl om, hvor du skulle stå politisk?

HN: Nej, jeg kan godt sige, at vi tre knægte og fatter, ja vore politiske synspunkter faldt ikke altid overens, og sommetider gik bølgerne også højt derhjemme.

HT: Hvad forsvarede fatter?

HN: Han syntes jo at det der partipolitik, det var ikke noget, det holdt han fast ved. Han syntes, at det skulle være det faglige, der skulle dirigere det og ikke partierne. Så vi havde sommetider nogle gevaldige diskussioner, for vi så på det med lidt andre øjne end min far gjorde.

HT: I var altså tre brødre og tre søstre?

HN: Ja, de kom skiftevis.

HT: Men der skete ikke bare det i trediverne at Hitler overtog magten i Tyskland og fik likvideret både Socialdemokratiet og Det Tyske Kommunistparti. Men der skete jo også noget i sommeren 1936 i Spanien. Hvad hørte I om det?

HN: Det vi egentlig hørte om i Spanien, det var hvad vi læste om i aviserne, anden information havde vi ikke rigtig dengang. Det var så nyt og på så tidligt et tidspunkt, men når man følger den spanske arbejderbevægelses historie, så ved man godt, at man på det tidspunkt i trediverne havde fået et demokratisk valgt regering.

HT: Bestående af Folkefront?

HN: Bestående af Folkefront, det havde man jo i øvrigt også i en årrække i Frankrig. En folkefront med et progressivt borgerligt parti.

HT: Altså en slags radikale venstre?

HN: Ja.

HT: Socialdemokrater og med kommunister?

HN: Ja, republikanere var det. Lagerchefen dernede, han var jo republikaner.

HT: Men det var der nogen spanske højrefolk, der ikke ville respektere?

HN: Ja, der var jo Franco, ja – han var vel mest dernede i Marokko.

HT: Han var en af generalerne i Marokko?

HN: Ja, man havde mobiliseret ham til at sætte sig imod Den demokratiske Republik og de marokkanere, som han jo havde hår og halsret over, dem kunne han få til næsten hvad som helst. De var jo ikke klogere på det tidspunkt. Men man har da tydeligere eksempler på, hvordan han har narret dem op igennem Spanien, ved at fylde deres lommer med inflationspenge, som de fik lovning på, at når de kom til Madrid, skulle de nok få dem vekslet. De havde store bundter af pengesedler i lommerne, som ikke var en krone værd.

HT: Men den spanske arbejderbevægelse satte sig til modstand imod angrebet på republikken?

HN: Ja, i allerhøjeste grad og man kan vel ikke sige andet, at der jo var en gevaldig begejstring i det arbejdende folk i Spanien, da vi kom derned, fantastisk.

HT: Hvornår? Hvordan og hvornår tog i beslutningen om at tage af sted til Spanien?

HN: Ja, jeg syntes egentlig ikke, at vi snakkede ret meget om det, for havde vi gjort det, så havde vi vel nok prøvet på, at få lagt et par ører til side til turen derned over. Men alt hvad vi fik samlet sammen, var vores sidste ugeløn inden vi sagde farvel og tak.

HT: Hvad lavede dine to brødre på det tidspunkt?

HN: Åge, han var på et engroslager for porcelæn, og Kaj han var på Hartmanns maskinfabrik, og Hans Petersen var også.

HT: Hvor gamle var I i 1936? Du var ældst?

HN: Ja, Åge han var lige knap 18 år, kan jeg huske.

HT: Og kaj var et par og tyve?

HN: Ja.

HT: Og du selv var et par og tyve?

HN: Ja, jeg var selv et par og tyve.

HT: Hvordan traf I beslutningen?

HN: Nej, sådan i detaljer husker jeg ikke rigtig. Men jeg kan huske på det tidspunkt der i 36', da jeg skulle derned. Da var jeg soldat i Slagelse i 31'. Så var jeg blevet indkaldt til efterårsmanøvre, da vi havde fundet ud af det der.

HT: Altså i sommeren 36' skulle du have været ind om efteråret?

HN: Ja, jeg havde fået indkaldelsen. Så for at komme af sted skulle jeg jo have et pas og det pas, det kneb med at få, for jeg skulle have rejsetilladelse fra militæret. For at få rejsetilladelsen skulle jeg have en begrundelse. Da gav jeg begrundelsen, at jeg skulle til olympiaden i Berlin. Men for at få den rejsetilladelse fra militæret så skulle jeg komme med en billet tur/retur, og det var jo straks værre, så mange penge havde vi ikke. Men så var det så heldigt, at vi havde én dengang, der var på Waggon-Lits, hvor jeg fik lov til at låne en billet, så skulle jeg aflevere den ligeså snart jeg havde brugt den. På den måde fik jeg rejsetilladelse af militæret.

HT: Mandagen drog I af sted – kan du huske hvornår?

HN: I slutningen af juli – begyndelsen af august 36' har det været?...Det har været i slutningen af juli vi har taget af sted.

HT: Hvor startede I? I var ikke kun tre brødre I var også endnu en gut?

HN: Ja, der var Hans Petersen, Kajs arbejdskammerat. Det er jo egentlig nok Kaj og Hans der i første omgang startede det, vil jeg tro. Nå, ja, så har vi siden luftet det, og så lige på en gang blevet enige om, at nu skulle det være. Og jeg husker endnu derhjemme, da vi kom og sagde at vi tog af sted til Spanien. "Åh", sagde mor. "Det kan I da ikke finde på". "Lad dem bare rejse", sagde far. "De når nok ikke så langt, så kommer de hjem igen". Og vi tog vore cykler, og startede ud over Danmark.

HT: Mødtes I et sted i København?

HN: Ja, vi mødtes inde i partilokalet inde på Bjelkes Alle. Og jeg husker endnu tydeligt, vi havde fået samlet nogle stykker og skulle hygge os, inden vi tog af sted. Stenhuggermester Priskorn fra Kapelve syntes, at vi skulle have et hurra med på vejen, hvad vi også fik og så cyklede vi ellers. Af udstyr havde vi en rygsæk og en lærredspose til at kravle ned i og et lille tæppe- ellers ikke andet. Ja, vi havde et enkelt sæt undertøj med også til at skifte med.

HT: Havde I set cyklerne godt efter?

HN: Nej, det havde vi såmænd ikke.

HT: Så cyklede I ned over Sjælland?

HN: Ja, og over Fyn og den gamle Lillebæltsbro til Snogebæk og så ned over Sønderjylland til Husum. Der boede Hans Petersens forældre, som vi var inde og hilse på.

HT: I kom uden vanskeligheder over den dansk/tyske grænse?

HN: Ja, for vi havde sørget for at organisere det, så vi var i Dansk Vandrelaug og havde vandrelaugspas, så det havde vi egentlig ikke problemer med. Jeg husker, det første chok vi fik, efter vi havde forladt Hans Petersens forældre. Det var nede igennem Rendsborg, hvor der var demonstrationer af nazister. Det gjorde så stærkt et indtryk på os, vi havde ikke forestillet os det.

HT: Antallet og intensiteten?

HN: Hysteriet, vi troede ikke det var muligt.

HT: Massehysteri?

HN: Ja, med heilen og mængden af mennesker. Fantastisk. Fakkeltog.

HT: Skræmte det jer lidt?

HN: Ja, det synes jeg bestemt, det gjorde. Nu var vi jo godt nok vant til demonstrationer og deslige hjemmefra og deltagelse i voldsomme møder, men det dernede slog alle rekorder.

Derfra tog vi så til Hamborg – stadig på cykel. Der havde Hans Petersen en bror, som vi opsøgte. Han var cykelsmed, der hvor vi traf ham. Nu kan jeg ikke huske tidspunktet, hvor vi kom til Hamborg, men det var på et værtshus og udenfor kunne man altså høre nogle fantastiske diskussioner. Ret voldsomme endda. Der var drøn på, så det kunne høres helt ud på gaden. Og lige så snart vi lukkede døren op, blev der bomstille. Ligesom en kirke. Der var ikke én, der sagde et ord. Vi gik indenfor, der var stadigvæk tavshed. Hans Petersen, han kunne altså tysk ligesom sin bror, spurgte så værten efter sin bror.

HT: Han var altså dansksindet sydslesviger?

HN: Ja, og vi fik kontakt med Hans' bror. Og lige så snart den var oprettet, og han sagde god for, hvem vi var, så begyndte diskussionen igen.

HT: Hvad diskuterede I?

HN: Man diskuterede jo Hitler og hans metoder, og hvad man kunne gøre ved det og farligheden i det og deslige. Det var nu et ganske kort møde, for vi skulle sørge for at få et natlogi, og der var vi nede i havnen i Hamborg. Der lå en stor skonnert nede, Gut Vind, som var herberg for vandrefugle. Det var mest Hitlerjugend, der var dernede. Vi tre brødre fik sådan et lukaf, der var fire køjer, husker jeg. Så kom der sådan en Hitlerjugend ind, og skulle have en af køjerne. Om aftenen var vi nede i fællessalen, det var med musik og Heil Hitler. Vi rejste os, men gjorde altså ikke hitlerhilsen. Det glemmer jeg aldrig, samtlige øjne var rettet på os, men man sagde ikke noget til os, gjorde os heller ikke noget.

HT: I var trods alt udlændige?

HN: Ja, men vi havde rejst os op, ikke. Så da vi kom på kammeret. Der gik sådan en med harmonikamusik og slukkede lysene med fuld musik på, hvor der blev så blev sagt godnat og sov godt. Og så var der ellers mørkt. Ham Hitlerjugend han lå oppe i en af overkøjerne. Vi var faldet i søvn, så vågnede jeg midt om natten ved en frygtelig larm. Der var en råben og larmen. Så fik vi endelig tændt lyset, så sad min bror over skrævs på ham Hitlerjugend, så var han faret op med sin gutter og fægtede med den og skreg som et vildt dyr. Og så var der ikke noget at sige til, at Åge jo har skyndt sig at få fat i ham, og vi andre overmandede ham jo også, hvorefter vi fik tilkaldt en vagt. Vagten undskyldte selvfølgelig mange gange det passerede, og det skulle ikke gentage sig, og de fik fjernet ham.

HT: Han ville altså have været i gang med kniven?

HN: Ja, om det var i søvne eller ej, vides ikke. Det gav et indtryk af nazismen, hvor tossede de var dernede. Vi tog så videre fra Hamborg, og så kom vi til noget der hed Obersteinniedar. Så kom der nogle store biler – jernkarosser, fulde af arbejdere, og de stoppede og spurgte os, hvad vi var for nogle kanutter, og om vi ville med til Bergmannsfest, og det kunne vi da godt tænke os, så vi var med til Bergmannsfest. Og de var rigtige arbejdere.

HT: Ikke nazificerede?

HN: Nej. Det vi lagde mærke til, det var jo der var forskellige folkedanse. Men dansen omkring den her Majstang med forskellige farvede bånd med pigerne. Og jeg kunne forstå, at der hvor vi var blevet inviteret op, han var tidligere socialdemokrat, og der fik vi at vide, at hans hjem havde de endevendt og revet tapetet af hans vægge og mishandlet dem frygtelig. De var så lidt interesseret i, hvad vores tur gik ud på. Vi fortalte dem så, at vi var på tur ned igennem Frankrig. Vi turde ikke fortælle, at vi skulle til Spanien. Ikke under nogen omstændigheder. Og vi fortalte, at vi havde tænkt os, at vi skulle ned omkring Perpignan.

HT: Det vil sige den franske grænseby?

HN: Ja, det lurede de jo lidt på, men havde det hyggeligt og overnattede der i øvrigt. Det, jeg husker allerbedst, det var konen i huset. Manden sagde, at vi skulle blive, pigerne var helt tossede med os, sagde de. Men det syntes vi nu ikke, at vi havde tid til at beskæftige os med. Vi var bange for, at borgerkrigen skulle holde op, inden vi var nået derned. Det er ærligt, det troede vi ærlig talt. Så vi skyndte os at gøre os klar til at sige farvel til dem. Jeg husker endnu vores afsked med den her lille kone. Hun græd og så sagde hun: "Jeg ville forfærdelig gerne høre fra jer, men det er jeg klar over ikke kan lade sig gøre". Så var vi klar over, at hun vidste, hvor vi skulle hen uden at sige det. Vi drog videre, og kom så ned til Strassburg. Det var tysk på det tidspunkt. Lige inden vi skulle ind var der noget om, at vi skulle betale depositum for vore cykler. Det havde vi jo ikke råd til, så vi blev enige om, at efterlade dem. Så gik vi til fods ned igennem Frankrig. Så var vi inde på et posthus og skulle skrive hjem, at vi nu var nået så langt, og imens vi stod der, så kom der et bankbud og spurgte om vi skulle videre til Frankrig. "Ja, det skulle vi da". Og om vi havde nogle danske penge, vi skulle have vekslet. Han kunne godt høre, at vi var "Dänen". "Det er en fordel, så får I flere franc". Det syntes vi jo var udmærket. Så sagde han: "Jeg skal altså ikke have pengene nu, I kan bare tælle op, så kommer jeg med tilsvarende mark". Og det gjorde vi så, og vi ventede på posthuset. Vi skrev kort og sendte hjem. Så kom han med de mark og han fik de danske penge, og han sagde: "Auf wiedersehen", og så kørte han. Så blev vi enige om, at inden vi forlod Tyskland, så skulle vi da ind og have en ordentlig kop øl. Så vi gik på et af de der Gasthaus, og bestilte fire krus. Da vi så havde drukket øllet, så kaldte vi på oberen. "Bitte schön", så kiggede han lidt på de der penge, så sagde han: "Bitte mein Herren, aber die sind falsch". Falsk! Det kunne vi ikke forstå. Så forklarede vi ham det, som det var, at vi havde fået dem af et bankbud for danske penge. Og det blev til, at tjeneren ringede efter Gestapo. De kom omgående og var meget beklagelig over det der var sket, og de skulle gøre alt for at finde forbryderen.

HT: Det var altså det hemmelige tyske nazistiske politi? Geheime Stadtpolizei?

HN: Ja, men erstatning blev der altså ikke tale om. Man ville ikke gøre krav for os, for det vi havde konsumeret på det her Gasthaus.

HT: Hvor meget drejede det sig om i penge?

HN: Det husker jeg ikke.

HT: Der var I egentlig grundig blevet snydt? Hvad havde I så af midler?

HN: Nul – et stort nul. Vi havde de der falske penge i lommen. Det var Zarbrücken der her foregik i – og ikke Strasbourg. For det var Strassburg vi kom ind i, og der sad vi på en trappesten og diskuterede: "Hvad fanden gør vi nu". Nul kroner. Så husker jeg så tydeligt, at der var nogle flyttefolk der, og flyttede nogle møbler ned i en flyttebil. Og de hørte vi snakkede sammen, så de kom hen og tiltalte os på tysk. De spurgte os, hvor vi kom fra, og så forklarede vi dem, at vi kom fra Danmark. Næ, det var inden vi kom til Strassburg at vi kom til dem der Zarbrücken. Da kom der en af de der brunskjorter ud med store hagekors på armene. Ih, hvor var han fuld. Da han så os råbte han: "Heil Hitler". "Verpflugte Schweinhund", skreg vi efter ham. "Da heisst Rot Front". Ja, han blev helt ædru, Han gik baglæns et meget langt stykke, og kiggede efter os.

HT: For I var trods alt fire, og han kun en.

HN: Ja, men han troede ikke sine egne ører.

HT: Han tilskrev det kufferten?

HN: Nej, så så vi, at han fik fat i noget politi, og så synes vi ellers, at vi fik travlt. For vi var klar over, at nu var vi ikke i Elasa-Lotrigen. Vi var i Tyskland endnu.

HT: I troede altså, I var kommet til Frankrig?

HN: Ja, vi havde passeret en grænsevagt, og så gik vi ind på tysk område igen. Så fik vi ellers travlt. Vi nåede lige at komme over.

HT: Hvordan er det? Havde I cykler på det tidspunkt? Eller var de blevet stillet tilbage? Nu var I på gåfodder?

HN: Vi var på gåfodder, så vi løb. Alt hvad remmer og tøj kunne holde. Og vi fik vores pas afleveret til den franske grænsepost. Så var det altså vi kom til Elasa-Lotrigen, og sad på den trappe om morgenen. Da kom de flyttefolk hen til os, og spurgte, hvor vi skulle hen. Og så syntes vi godt vi kunne oplyse, at vi var på vej til Spanien. Så forklarede vi dem, at vi var blevet så grueligt snydt for alle vores penge i Tyskland. Og så viste vi dem de her mark med zeppelineren på. Da havde de lavet ombytning af pengene, det anede vi ikke spor om. Og at dem vi havde fået, var sat ud af kurs. Så siger ham flyttemanden, om vi ville sælge nogle af dem, Jeg sagde, at han kunne få hele møget, at dem skulle han ikke give noget for. Men vi ku' da få fem franc, så havde vi da til et franskbrød. Så var det, at Hans Petersen han ville gerne ned over Verdun. Så vi tog den vej nedover.

HT: Og når han ville ned over Verdun, var det for at se slagmarkerne fra Første Verdenskrig?

HN: Helt bestemt. Og dem fik vi da også set.

HT: Kirkegårde med utallige kors?

HN: Uha, ja. Vi spekulerede meget på, hvad vi nu gjorde. Da havde vi nogle vimpler med fra vores cykler. Dem havde vi haft oppe under cykelsadlen med hammer og segl på. Dem satte vi så i bæltet i siden. Vi gik så flagrende med hammer og segl. Vi tænkte, her er enhedsfront så kan vi nok være bekendt at bekende kulør der.

HT: Enhedsfront, det vil sige, at den franske regering var dannet af et radikalt, borgerligt parti?

HN: Ja.

HT: Socialdemokrater og kommunister?

HN: Ja. Så blev vi ellers enige om, at når vi nu havde vore fagforeningsbøger med, ville vi opsøge de forskellige fagforeninger på vejen og forklare dem, at vi var på vej til Spanien, og hvordan det var gået til. Vi blev beværtet og sommetider fik vi lidt penge til en rutebil, og sommetider måtte vi gå, alt efter som det nu lykkedes. Det vi klarede os bedst med, det var, at der langs med vejene var æbletræer. Og så havde vi en tom marmeladespand. Så om aftenen gik vi ind på markerne og malkede køerne, så vi kunne få en tår mælk. Så det gik meget fint. Og vi nåede til Verdun. Jeg kan huske, at det var et forfærdeligt regnvejr. Der var ligesom nogle små huse langs med vejen. Et lille rum, hvor der sad et par landstrygere, en mand og en kvinde. Det kneb lidt med at snakke med dem. Vi krøb i tørrevejr. Da havde vi dels været i partikontoret i Verdun og i fagforeningerne og fået et par håndører. Så sad vi lidt, og grundede over det der, så sagde jeg: "Skal vi ikke prøve at "tomle" den til Paris herfra?". Det forsøgte vi, der var sgu ingen der stoppede. Så aftalte vi, at når den næste kom, så skulle jeg lægge mig på tværs af vejen, og så skulle de andre vifte, om at der lagde en mand. Så stoppede de vel. "Jeg vil ikke køres over", sagde jeg. Så kom der en stor svinetransportvogn. Den stoppede og vi spurgte, om vi måtte køre med til Paris. "Ja, I kan da hoppe op i hokassen bagved". Vi var både våde og forkomne, så det var dejligt at komme op i alt det hø. Der lå vi så og hyggede os helt til Paris. Så da vi kom til Paris var det første sted vi søgte The Humanitaire.

HT: Det kommunistiske Dagblad?

HN: Ja, det første de sagde da de så os med hammer og segl var: "Hvad er I for nogle? – se for helvede at få fjernet det der".

HT: Hvorfor?

HN: De synes ikke, at det var noget man skulle gå og vifte med. Det ragede ikke andre. Så forklarede vi dem, hvad vores opgaver var. De fortalte, at der var et kontor, hvor vi kunne henvende os.

HT: Placé de la Compat

HN: Ja. Det var jo ikke let at finde, så havde vi jo de få håndører. Vi tog en taxa, for der var størst mulighed for, at han forstod engelsk eller tysk. Ham vi fik fat i var udmærket til tysk. Så forklarede vi ham hele vores rejse, og hvordan vi var blevet snydt. Så sagde han: "hop ind". "Jamen", siger Hans. "Det kan vi ikke tage os noget af". Så satte vi os ind i taxaen, men han sagde: "Ved I hvad, I trænger til at blive vasket. I lugter af svinemøg langt væk". Det var meget, at han ville have os med. Så kørte han rundt fra den ene taxaplads til den anden. Vi tænkte, hvad er det, han laver. Så gik han rundt med kasketten, og samlede ind, og så kørte han os ind i nærheden af Place de Compat, og han sagde til værtinden: "Disse mennesker skulle have et bad. De skal have nogle senge, og skal have noget mad". Så betalte han de penge, han havde indsamlet, og resten fik vi.

(...)

HN: Da var det at vi stødte til Willy og to tyske immigranter, som ellers skulle melde sig hver uge til politiet.

HT: Var Willy dansk?

HN: Nej, han var tysk emigrant. De kunne en del fransk også, så vi syntes, det var en fordel at have dem med.

HT: Hvordan var de sluppet ud af Tyskland?

HN: Ja, det ved vi ikke rigtig.

HT: Havde de siddet i koncentrationslejr?

HN: Nej, men flygtet fra Tyskland var de i alt fald.

HT: Også kommunister?

HN: Ja, og de skulle melde sig en gang om ugen til politiet. Men det gik jo meget nemt i den by, for det var tålelige forhold, der var der. Så var der andre steder, hvor der var en fascistisk borgmester. Der var det ikke altid så rart at være. Sådán én traf vi på lidt senere. Vi blev så enige om, at Willy og (kvinden) Annie, at de skulle tage med, og vi havde så fået samlet så mange penge sammen, så vi kunne købe en togbillet til den næse by. Men forinden blev vi arresteret af borgmesteren. Han sørgede for, at vi kom under arrest.

HT: I den næste by I kom til?

HN: Ja, og det var på grund af – ikke af os for vi havde dansk pas, men på grund af de to immigranter.

HT: Som ikke havde noget pas?

HN: Nej, de måtte jo ikke forlade det område, de havde fået tildelt deres emigrationsophold. De prøvede på at forklare, at de fulgte os lidt på vej, fordi de kendte os. Men da de begyndte at undersøge Willy eller var det hende, så fandt de et vækkeur i lommen, og det synes de var mærkeligt, at man rejste rundt med vækkeur. Men vi fik da klaret paragrafferne, så vi kom videre. Og der husker jeg, at vi havde været hos den røde Hjælp, som hjalp os der med nogle penge til at komme videre for. Det var en katolsk præst. Og nu husker jeg ikke, hvad det var, vi havde glemt. Men jeg tror, det var med en rutebil, vi var kommet med... det var med toget. Og da så vi lige pludselig pastoren ude på landevejen i den gamle bil – han fór af sted – og da toget holdt ved næste station, hoppede han ud. Jeg kan ikke huske... Han stormede ind på stationen – var let genkendelig med den store hat. Men vi kom i alt fald videre, og kom der nedover til Perpignan. Og det gik ret smertefrit, så vidt jeg husker – med at komme til Port Beau. Det var inde i Spanien.

HT: Over Pyrenæerne?

HN: Nej. Det var først senere, men etablerede disse smuglerruter... Ja, dem var jeg på senere.

HT: Men der kom I over ret smertefrit?

HN: Ja, det eneste det kneb lidt med, var tiderne. Der var en times forskel sommer- og vintertid. Så vi kom til Port Beau. Der skulle de undersøge vores papir. Der skyndte vi os at fortælle, at vi var DKP'ere. Det tror jeg ikke, at vi skulle have gjort, for så spærrede de os inde. Vi blev puttet ind i toget til Barcelona og kørt til Petral, tror jeg nok. Der var en stor fæstning, hvor vi blev lukket inde af anarkisterne.

HT: I Barcelona?

HN: Ja, og da var det de trak os – vi sad på tredje sal, højt oppe. De kom og viste os, at dernede i gården skød de kommunisterne.

HT: FAI, de var trotskisterne?

HN: Ja. Og det begyndte vi, at blive lidt betænkelige ved. Jeg ved ikke, hvordan Annie bar sig ad, men hun fik skrevet et lille brev og sendt til det kommunistiske Parti i Barcelona på hotel Colon. Hvordan hun har fået det ud, det ved jeg ikke, men det fik Hans Beimler, som sad i komitéen.

HT: Hvem var Hans Beimler?

HN: Han var tysk rigsdagsmand, kommunistisk rigsdagsmand flygtet til Spanien.

HT: Han var altså med i opbygningen af det, der senere skulle blive De internationale Brigader?

HN: Altså TURIA, det betyder undermandsgruppe. Det startede det med, for det de havde fået samlet sammen på det tidspunkt, det var hovedsagelig tyske kammerater med polske, rumænske og tjekkiske emigranter.

HT: Kendte de hinanden Hans Beimler og Annie?

HN: Nej. Han fik brevet om, at vi sad indespærret der. Tre kammerater fra Danmark og to fra Tyskland. Jeg ved egentlig ikke, hvorfra Willy og Annie var fra i Tyskland.

HT: Du siger tre kammerater. Det må vel have været fire?

HN: Vi var seks. Da han fik det at vide, så satte han sig i forbindelse med en spansk kommandant, som kom og sagde: "Vi skal have de seks mennesker, om det er nu og her". Så måtte de altså slippe os fri.

HT: Det vil altså sige, at der i Spanien var uenighed imellem trotskister og kommunister.

HN: Ja.

HT: Anarkister?

HN: Ja, nu skal du regne med det var Catalonien.

HT: Det vil sige området omkring Barcelona?

HN: Ja, hvor de var meget stærke.

HT: Trotskisterne og anarkisterne?

HN: Ja, de var faktisk de førende der. FAI det var altså de sværeste at have med at gøre i den retning.

HT: Der var også nogle der hed PUM? Hvem var det? Var det anarkisterne?

HN: Ja, de havde jo flere afdelinger.

HT: Brugte I fællesbetegnelse anarkister eller trotskister?

HN: Der var forskel, det var ikke helt det samme.

HT: Men dem der burede jer inde i fæstningen, det var altså trotskister?

HN: Det var FAI. Ja. Men resultatet det blev, at vi kom til Hotel Colon, hvor de havde deres hovedsæde.

HT: Kommunisterne i Barcelona?

HN: Vi fik hilst på Hans Beimler. Vi havde mange dage sammen med ham, vi røg jo ikke til fronten lige omgående. Vi skulle først organiseres og samles.

HT: Kendte I det navn - Beimler - før I tog hjemmefra?

HN: Nej, vi havde ingen anelse om det før. På det tidspunkt kan man ikke sige, at der var nogen mangler i Spanien. Der var rigeligt med mad og der var fuld aktivitet alle vegne. Der var næsten det hele som i en normal storby.

HT: Nu er vi så kommet hen til august 1936?

HN: I begyndelsen af august 36' – ja.

HT: Hvor borgerkrigen havde været i gang en måneds tid?

HN: Der blev vi samlet i et kloster og organiseret derfra.

HT: I Barcelona?

HN: Ja, og indimellem havde vi nogle øvelser på Karl Marx kasernen, hvor det var rent spansk militær.

HT: Havde i alle fire militæruddannelse? Havde i alle fire været soldater?

HN: Åge havde ikke været. Jeg ved ikke, om Hans Petersen havde været. Men Kaj og jeg var det i alt fald. Da vi så rykkede fra Barcelona, da blev vi kørt ud til Tadienda, hvor vi lå et par dage, og blev samlet og orienteret, hvorefter vi kom til fronten, og den første stilling vi havde der, det var en stor vandkanal, hvor vi lå, flere meter høj med FAI'er og socialister med hver deres fane

HT: FAIs fane sort/rød? PUMs- hel sort?

HN: Jeg kan ikke huske det.

HT: Og jeres, det var hammer og segl? Tre politiske grupperinger?

HN: Fire – der var også socialister.

HT: Fire grupperinger?

HN: Vi gravede skyttegrave og havde stilling. Jeg husker på det tidspunkt, at vi havde fået et fransk maskingevær et Colkis. Det var alle tiders bedst som det skød, så klemte det, og ville ikke mere, så skulle det skilles ad. Det skete mange gange. Det var jeg blevet ekspert i til sidst. De bombefly vi havde på det tidspunkt. Det var en lille propelmaskine, hvor de smed et par bundter håndgranater som blev stittet ud. Jeg ved ikke om sådan noget, er omtalt der.

HT: Nej.

HN: Vi havde en attach. Den ene af de ledende, han var også noget folkevalgt i Tyskland eller havde været det og Ludwig Ree, forfatteren. Der var et bjerg med et stort kloster vi skulle storme og have besat, men det lykkedes altså ikke rigtig i den omgang. Der var et højdedrag ved Talienta.

HT: Som Eremitagen?

HN: Ja, det var lige den, og den ar meget svær at komme i nærheden af.

HT: Der lå altså Francos tropper oppe? Altså sorte afrikanske.

HN: Jeg husker endnu, da vi stormede det, at de havde gravet sig ned i det man kaldte underjordiske gange, og der havde vi fået en del af de sorte spærret inde. Og de håndgranater vi havde, havde ikke en skid med rigtige håndgranater at gøre. Det var nogle de minearbejdere havde lavet af dynamit med en snor og et blylod i, så når man smed den, så vikledede man den snor af, og det skete jo også under transporten at sådan en snor løsnede sig. De var livsfarlige, men de var effektive. Der, hvor de blev smidt ned, der virkede de.

HT: Og dem smed I ned til Nordafrikanerne?

HN: Ja, der var arme og ben, der røg op dernedefra indtil de kom stormende op med hænderne over hovedet i den anden ende.

HT: I fik indtaget Eremitagen med andre ord?

HN: Ikke på det tidspunkt. Nej.

HN: Vi var blevet med næsten 50 %. Jeg var blevet såret og kørt på hospitalet, og blev indlagt.

HT: Hvordan ligger Tardienta? Ligger det vest for Barcelona? Nord for Madrid?

HN: Ja, det ligger lidt nord for Barcelona. Nordlige Aragon.

HT: Det vil altså sige det nordøstlige Spanien?

HN: Ja, når man tager udgangspunkt fra Madrid.

HT: Men I fik ikke erobret det kloster i første omgang?

HN: Nej, det gjorde vi ikke. Og jeg husker, imens jeg lå på det hospital, så skulle de trækkes tilbage til Barcelona og reorganiseres. På grund af de svære tab, vi havde lidt. Jeg husker, da sagde Kaj og Åge: "Vi skal ikke tilbage, vi skal have Harald med. Vi skal ned på hospitalet og have ham med".

De kom midt om natten, og vækkede hele hospitalet, og spurgte hvor ham udlændingen var henne. De blev så vist op, og jeg blev hevet ud af sengen og skulle med til Barcelona.

HT: Da var du ikke klar endnu i benet?

HN: Nej, det var ikke i benet, det var i hånden. Og da var jeg usandsynlig heldig, for jeg havde lige taget det her maskingevær. Så rammer de mit maskingevær, hvorefter den går ind i hånden og splitter hele den hér muskel ad, her?

HT: Kan man se noget stadigvæk?

HN: Jeg fik taget splinten ud herhjemme, der sad et helt stykke, som jeg fik taget ud på Rigshospitalet i nittenhundrede nogle og fyrrer. De får mig med ud fra hospitalet mod at de lover, at jeg kommer til behandling i Barcelona, hvor de så måtte køre mig hen bagefter. Men det betød ikke andet, end jeg gik med armen opbundet, jeg kunne jo udmærket gå. Der blev vi så indkvarteret på et kloster, hvor nonnerne før i tiden havde boet. Det var sådan et, vi kom ind i, hvor vi så skulle samles til reorganisering.

HT: En af konsekvenserne af borgerkrigen var jo, at man gik meget hårdt imod kirken og klostrene?

HN: Ja, fordi kirken havde allieret sig med fascisterne. De tog jo aktiv del i kampen på Franco's side.

HT: Det vil sige, at republikkens folk – kommunister og socialister gik hårdt imod kirken?

HN: De gik imod kirken – ja.

HT: Og fik også dræbt nogen præster og brændt nogen klostre?

HN: Ja, jeg syntes, at det var synd de mishandlede det sådan, det var store værdier, der gik tabt. Men det tænkte man ikke på i situationen. Vi boede i alt fald godt, og vi fik også god mad. Men så skulle vi transporteres derfra til Albertsale.

HT: Det var uddannelsesstedet?

HN: Ja, uddannelsesstedet for de internationale.

HT: Det lå længere sy på?

HN: Ja, det lå et sted mellem Madrid og Valencia. Der var en kæmpekasserne. På det tidspunkt fik vi vistnok en del materiale fra Mexico, så vidt jeg husker.

HT: Overdragelsen af denne fane skete der i Barcelona?

HN: Ja, kort efter at vi er kommet tilbage fra fronten.

HT: Det må du lige fortælle om.

HN: Ja, jeg erindrer dårligt ret meget af det, for vi blev jo kaldt sammen på Zariakasernen, men jeg husker ikke ret meget der fra.

HT: Men bare fortæl hvad der skete.

HN: Man ville jo hædre den hjælp vi havde ydet regeringen i kamp mod fascismen, og det fandt man ud af, at det skulle gøres ved at vi skulle overtage blodfanen, som de kaldte den, hvor der så var filmfolk og journalister til stede.

HT: Det vil sige, de filmede det på Zarikasernen?

HN: Ja, det blev filmet. Den har vist været vist herhjemme i biografene.

HT: Hvem modtog fanen af jer tre brødre?

HN: Det kan, jeg ikke huske.

HT: Da blev I tre kaldt frem foran de internationale, eller hvordan?

HN: Ja, det kan jeg ikke rigtig erindre, vi syntes det var latterligt at lave en historie. Men det jeg husker allerbedst det var marchen igennem Barcelona på vej til den kaserne. Nu var det jo folk, tyskere, som havde forstand på at marchere og så sang vi til. Som jo var velkendt fra

besættelsestiden. Det var nogle andre sange. Det imponerede Barcelona i den grad, de var helt vilde, da vi ko marcherende igennem.

HT: Du var ved at fortælle, da I så kom videre til Albertsegle?

Ja, vi kom så til Albertsegle, der var jo ikke noget der hed køjer, der var madrasser på gulvet i en kaserne. Og der skulle stuves så mange sammen, som der overhovedet kunne. På det tidspunkt havde vi fået nogle luftværnsbatterier, og der fandt man ud af, at det kunne vi udmærket bruge, vi havde militæruddannelse. Det var ret så komplicerede apparater med elektriske tænder, og sådan noget. Man skulle da både kunne læse og skrive og regne for at kunne betjene dem, og det var ret voldsomme kanoner. Der var et batteri med fire kanoner, som kørte på de samme ledninger fra kikkerten, der blev rettet mod flyene, gammeldags i forhold til i dag selvfølgelig. Men der var noget der hed tompering af granaterne. Ude i spidsen sidder der et spændebånd, som angiver tiden. Den vandrer derudaf før den eksploderer.

HT: Det trænede I så med Albertsele?

HN: Ja.

HT: Hvor langt er vi nu kommet hen? Er vi stadig i august – eller?

HN: Nej, nu er vi langt henne i efteråret 36'. Nytår havde vi da også i Albertsele.

HT: Vil det sige, at I blev uddannet som en slags luftværnsartillerister eller sådan noget?

HN: Ja, det gjorde vi – alle tre brødre og Hans Petersen. Det er det du ser på billederne.

HT: Hvornår er I så i kamp igen? Før eller efter nytåret 36'?

HN: Efter nytåret. Jeg husker, vi fejrede nytår i Albertsele. Der var en tjener i en af restauranterne, hvor vi sommetider gik ned, der var lidt musik, og folket var samlet der. Og den tjener syntes vældig godt om os tre brødre. På et tidspunkt havde vi fået en desertør, han hed Aksel Ravnbo. Hans bror var socialdemokratisk valgt bestyrelsesmedlem på Frederiksberg. Han var kok, og var kommet til Valencia. Han var med os som den tjener, hvor vi blev inviteret til middag nytårsaften. Tjeneren ville give maden. Vi ville give champagnen, vi skulle have til. Der var ingen smalle steder. Vi fik jo en vis afregning, soldaterløn, og vi havde faktisk ikke andet at bruge dem til. Så vi købte champagne, og han gav så middag. Det var kaninsteg vi skulle have, og den var krydret med hvidløg. Det smagte udmærket, indtil tjeneren viste os poterne fra den her kanin, så var det katteklør. Det resulterede i, at Aksel Ravnbo, han gik ud og kastede op med det samme. Jeg sagde: "Du er da en klovn mand, når du nu havde fået det indenbords, og det smagte godt. Sådan en dejlig hankat". Det kunne han ikke tage. Så efter nytår. Jeg husker Klaus hed han, kommandanten for det her batteri. Han var også tysker, og Herman han var en rigtig preusser, så vi troede næsten, at han var nazist, men det tror jeg nu nok ikke, at han var. Han var lige streng nok. Kaj var blevet oppasser for Klaus, og vi havde fået de der batterier gjort klar, og skulle sendes af sted.

(...)

HN: Nu husker jeg ikke det første frontafsnit om det var oppe- vi kom ud til Fungarel ved Madrid.

HT: I vinteren 37'?

HN: Ja, det har været i begyndelsen af vinteren i begyndelsen af 37', og der bombede de Albertsele, og Klaus blev dræbt af en bombe.

HT: Tyskerne – italienerne? Francos tropper?

HN: De bombemaskiner de havde, det var stuccas, hvor de sigtede med maskinen, og smed bomben samtidig, og de dræbte altså Klaus. Så det var Herman, der tog kommandoen af batteriet. Der havde vi under vores øvelse nogle russiske instruktører i at betjene de der kanoner.

HT: Det vil altså sige, at her i nytåret 36'/37' begynder der en vis større tilstrømning? Eller hvornår begynder den at komme? For I var jo blandt de allerførste, da I kom derned i august 36'?

HN: Ja, lige bortset fra de tyskere, der var der.

HT: Og rumænere, polakker, tjekkere?

HN: Ja, vi var de første danskere.

HT: Hvornår begynder den store tilstrømning? Efterhånden blev I jo en fyrretyve tusind internationale? Hvornår begyndte den store tilstrømning?

HN: Den bataljon Telmann havde vi jo sådan set ikke rigtig nogen føling med, fordi vi lå ved artilleriet.

HT: De andre var infanterister?

HN: Ja.

HT: Men har du nogen fornemmelse af, hvornår de strømmer til for alvor?

HN: Ja, den begynder der i begyndelsen af 37'.

HT: Først da? Ja, det var ikke så voldsomt i 36'. Der var der en hel del, men det var ikke danskere. Der var en hel del franskmænd. De var begyndt at få en bataljon for dem selv.

HT: Og englænderne begyndte også så småt at komme.

HT: Også amerikanerne?

HN.: Amerikanerne var der en del af. Ja.

HT: Italienerne?

HN: Nej, dem har vi ikke haft føling med. Men vi havde Geribaldi- battallionen dernede.

HT: Godt – men I blev altså sat ind. Var det det, der hed Fungarel ved Madrid? Og var der løbestorm på Madrid dengang? Et af de første store slag stod ved noget der hed Carama?

HN: Ja, men det ligger lidt længere væk fra end Fungarel gør. Fungarel lå næsten lige op ad universitetsbyen, og det var jo den, de løb storm imod.

HT: Stormen mod Madrid blev indledt?

HN: Ja.

HT: Stormen mod Madrid blev indledt?

HN: Ja.

HT: I foråret 1936-1937?

HN: Ja. Der løb de jo storm, og blev slået tilbage.

HT: Var I fire med i stormen på Madrid?

HN: Ja, det var vi da – ja. Ind imellem når vi ikke havde til luftværn også til antitanksangreb. Men det var nu først noget senere. Vi flyttede jo ustandseligt med de luftværnsbatterier. Der var jo mangel på dem. Det var ikke overvældende mange, vi havde af dem. Det var et større opbrud, når vi skulle pakke sammen, og det skulle gå stærkt. Det meste foregik som regel om natten. Al ammunition på lastbiler og kanonen bagefter en lastbil.

HT: Hvor mange var I på sådant batteri?

HN: En snes stykker.

HT: Hvor mange var I om hver kanon? Fire?

HN: Seks for hver kanon, foruden dem der ordnede ammunition og tampering.

HT: Tampering, det var altså det i spidsen?

HN: Det var det, der bestemte tidspunktet for eksplosionen af granaten. Så vidt jeg husker, stod der to eller tre og tamperede efterhånden. Så var der én til at putte den i, og én til at trække den af, og så var der én, der sad og sigtede på sædet, der drejede med rundt.

HT: Høreværn?

HN: Nej.

HT: Det må have givet nogle ordentlige brag?

HN: Det gjorde det også.

HT: Fik I ikke ondt i ørene af det? Sprang der ikke nogen trommehinder?

HN: Jo, det tror jeg nok.

HT: Fik I ram på nogle af maskinerne?

HN: Ja, det gjorde vi.

HT: Havde man selv noget af betydning fra republikkens side?

HN: Nej.

HT: Det var først da de russiske maskiner kom?

HN: Ja. Jeg husker da de første russiske maskiner kom. Dem kom de med på lastbiler. Ud på en mark og samle dem, det var de der – hvad hed de... Mosquittos.

HT: Det var sådan nogle tykmavede nogen?

HN: Ja. Så samlede de dem på stedet, og så fløj de derfra. Og der havde de vist nok haft en del spanioler til oplæring i Sovjet til at betjene disse maskiner,

HT: Hvor befandt I jer i Madrid, da stormen fandt sted fra Francos side?

HN: Da var vi ved Fungarel, lig op og ned af universitetsbyen. Da vi havde ligget der et stykke tid, husker jeg, at vi flyttede derfra op på slottet i Madrid, og blev stationeret deroppe. Der lå vi et stykke tid, og så flyttede vi derfra. Da vi havde fået slået dem tilbage fra Madrid, havde vi da orlov, og var i Madrid, og kørte med sporvogn. Men det var jo en miserabel by at komme ind i til sidst.

HT: Var der stadig luftbombardementer af Madrid?

HN: Ustandselig.

HT: Både italienske og tyske?

HN: Ja.

HT: Regeringen var jo flyttet til Valencia

HN: På det tidspunkt – ja, da var de flyttet.

HT: Kommunisterne forblev i Madrid imens?

HN: Ja.

HT: Det gav jo kommunisterne meget stor prestige?

HN: Ja, det gjorde det.

HT: Traf I en af de store indpiskere Dolores, eller hvad han nu hed?

HN: Nej.

HT: Hvad så efter stormen på Madrid, som blev slået tilbage. Hvad blev så jeres opgave?

HN: Der kom vi så til Vorlagra. Nu kniber det med at huske rækkefølgen. Vi var jo i så mange forskellige byer... Ja, men det er rigtigt. Det næste store slag kom til at stå ved Guadalajara.

HT: Det var italienerne, der blev sat ind der?

HN: Ja, det husker jeg meget tydeligt, for det var på det tidspunkt, vi havde fået nogle tanks og italienerne de stormede, der ved Guadalajarjara.

HT: Det er nord for Madrid ikke sandt?

HN: Ja, hvor de kom stormende hen over terrænet. Italienerne havde de der små Fiat-tanks. Men da havde republikken fået nogle større fra Sovjetunionen. Og jeg husker tydeligt, at de fulgte de små tanks og rendte hen over den – oven på dem – og trykkede sammen. Dem der sad derinde sprøjtede ud til siderne.

HT: Hvordan gik det ved Guadalajara? Vandt I slaget?

HN: Ja, det endte jo med, at de trak sig tilbage.

HT: Det vil sige, at I vandt en af republikkens første sejre?

HN: Faktisk... I den første tid af vores kampe der, der fortrængte vi dem næsten på alle fronter. Men selvfølgelig efterhånden som de fik mere hjælp fra både Hitler og Mussolini, så fik de overtaget. De der marokkanere, dem havde vi fortrængt til sidst, der var faktisk ikke ret mange af dem tilbage.

HT: Hvis man blev taget til fange af marokkanere, hvad skete der så med én?

HN: Jeg har set, at der er blevet smidt kasser ned, hvor de har fyldt dem med alt det de kunne få fat i, og så smidt kassen ned med faldskærm.

HT: For at gøre jer bange?

HN: Ja, vel sagtens. Men der erindrer jeg jo, at de der marokkanere, de havde en gevaldig respekt for skandinaver. For de havde jo bajonetter. Først pudsede de bajonetterne så de skinnede lige som sølv, så stak de dem op, og drejede dem i solen. Så siger de sorte, så nu kommer isbjørnene, så er det nok med at få flyttet sig. Det kunne de ikke tage. Dem havde de meget respekt for. Det marokkanerne var bedst til, var at sidde og skyde om natten i mørke. De kunne ramme plet næsten hver gang, hvordan de så bar sig ad.

HT: Uden infrarød betjening?

HN: Ja.

HT: Det vil sige, at kampene fortsatte om natten?

HN: Ja, fuldstændig som om dagen.

HT: Man besluttede jo fra de vestlige landes side, det der hed non intervention?

HN: Nej, det var først meget senere.

HT: Var det ikke i foråret 37'

HN: Nej.

HT: Det var sgu i 37', det er jeg næsten sikker på, og det blev forbudt danske statsborgere ved af 23. februar 37' at tage til Spanien, og det mener jeg var i forlængelse af non-interventionen, så det må have været vinteren 37'.

HN: Ja, men ikke i foråret 37', jeg mener det må være senere henne på året.

HT: Men i hvert fald var det en ikke-intervention, som hverken en Mussolini eller Hitler respekterede.

HN: Der var ingen af dem der respekterede dem. Nej, absolut ikke.

HT: Det mener jeg var det, der fik Stalin til at sige, når den ikke respekteres, så begynder jeg altså at støtte republikken?

HN: Ja, men på det tidspunkt der fik vi en hel del hjem fra Frankrig. Vi fik måske også nogen fra England, ikke så meget og Mexico..

HT: Men de trak sig vist tilbage på grund af non-interventionen.

(...)

HN: Vi har jo været ved forskellige fronter dernede. Men jeg husker slet ikke alle de forskellige byer, vi passerede. Det bedste jeg husker, var, hvor vi kom til midt om natten og fik gjort kanonerne klar, og så ellers smed os på jorden, så vågnede jeg ved, at jeg lå oveni syv skorpioner. Man kunne jo ikke se, hvor man smed sig, når det var mørkt.

Vi skulle så reorganisere os i det batteri og omgrupperes. Da blev jeg syg, og kom til Allecoy på det svensk-norske hospital, og det der egentlig var det helt tossede, det var den splint, der sad helt derinde.

HT: En splint du havde fået i hånden?

HN: Ja. Jeg havde også nogle sår på benene, men det var ligesom, der var gået betændelse i noget af det. Så jeg var indlagt på det norske hospital

HT: Som var oprettet under krigen?

HN: Et par af lægerne havde vistnok været i Abessinien, hvor..

HT: Hvor svenskerne havde støttet abessinerne imod italienerne?

HN: Ja.

HT: Det vil altså sige, at nordmændene og svenskerne støttede med sådan et direkte hospital under borgerkrigen? Det var ikke noget den danske regering overvejede at gøre?

HN: Nej, det gjorde den ikke. På det tidspunkt var det, at jeg søgte om orlov, Kaj med, hvor vi syntes, at vi trængte til at komme lidt hjem. Det blev også bevilget, og jeg fik mine papirer. Jeg traf så en sygeplejerske dernede, som havde en lille pige. Hun var anarkist.

HT: Det var du også?

HN: Nej. Det gik udmærket og hende havde jeg med til Danmark, da jeg fik orlov, så vi rejste sammen fra Alcoy, som ligger lidt syd for Valencia og derfra til Barcelona og derfra ind i Frankrig. Og der husker jeg lige så tydeligt, der var verdensudstilling på det tidspunkt, som vi var rundt og kikke på. Så tog vi derfra over – vi sejlede – fra Dunquerque til Esbjerg. Der stod politiet og modtog mig.

HT: Hvad er vi kommer til her nu? Sommeren 37' eller foråret?

HN: Ja, næsten sommeren, Vi havde så skrevet hjem. Jeg kan ikke huske, om de havde fået brevet, men i alt fald ringede vi og fortalte, at vi kom. Og jeg kom til afhøring hos det danske politi. Men man kunne sådan set ikke gøre mig noget, for jeg var jo ikke ulovligt rejst ud af Danmark på det tidspunkt.

HT: Det var først efter, at I var rejst ud at man ikke måtte tage til Spanien?

HN: Ja, men jeg havde jo været letsindig at sige, at jeg havde orlov. Det skulle jeg jo ikke have gjort. For man inddrogede mit danske pas, og sagde, at jeg ikke måtte rejse igen. Men vi havde vel været hjemme en to-tre måneder, og så udviste man Lolita, som hun hed. Man anerkendte ikke de papirer, hun havde fået i Spanien. Så hun blev udvist, og jeg sagde til Lolita: "Rejs du bare, og vent i Paris, så mødes vi der, hvis jeg kom af sted". Det var nu ikke så længe, hun kunne blive der. Hun henvendte sig på det samme kontor på Place du Combat, som vi andre havde gjort. Og resultater af det blev, da jeg ikke kunne komme af sted, så måtte jeg have fat i Richard Jensen.

HT: Hvem var Richard Jensen?

HN: Formanden for Søfyrbøderforbundet. Jeg sagde det, som det var.

HT: Og en ledende skikkelse i den kommunistiske søfarts internationale?

HN: Ja, jeg viste ham mine spanske papirer, at jeg havde fået orlov, og skulle tilbage igen, men at man havde inddraget mit pas. Han fortalte mig så, at jeg bare kunne tage det roligt, så skulle jeg nok få nærmere besked. Men vi nåede da helt frem til efteråret 37'. Da skulle jeg have været til afhøring igen vedrørende mit militær. Jeg var jo ikke kommet hjem til tjenesten, som jeg skulle. Det fik to dages hæfte for – at komme for sent til efterårsmanøvrerne.

HT: Du havde altså fået manøvre andre steder?

HN: Ja. Resultatet blev, at jeg bad om at vente med afsoning til efter jul. Jeg ville godt holde jul sammen med min familie. Det blev bevilget. Så inden jul havde jeg fat i Richard Jensen og sagde, at nu måtte jeg altså af sted, fordi jeg snart skulle ind og sidde på grund af det der militær. "Nå, ja", sagde han så. "Der kommer en båd her en af dagene. Jeg skal nok give dig besked. Så vær klar og tag med". Der skal fyres folk ombord, så kan du komme med, det er i orden alt sammen. Og lige pludselig var beskeden der. "Kammerat, tag af sted nu ned til Toldboden, den ligger ude på redan, den må ikke ind". Sammen med en del andre blev jeg sejlet derud, og gik ombord i der skib, som kom fra Estland og skulle til Lehavre. Jeg kom ombord og gik hen forud sammen med dem, som var kommet med, og den første jeg egentlig rigtig fik snakket med, det var Svend Petersen, som senere har siddet i Centralkomiteén. Han var tillidsmand ombord. Det var Svend Petersen, som er død nu. Og jeg fortalte ham, som det var, at jeg havde nogle spanske papirer, og at man havde taget de danske papirer fra mig, og Richard Jensen havde bebudet, at jeg skulle med den båd. "Nå", sagde han så. Jeg ved ikke om skifter har fået besked, men du kan vente til du bliver kaldt hen til ham". Den her båd var ikke så stor, men jeg husker den havde dækket fyldt med bunkers – kul. Det var for at det kunne række til hele sejladsen. Og vi kommer op, og den letter anker og den stikker ud, og det stormede så gevaldigt.

HT: Hvorfor lå den ude på redan, hvorfor kom den ikke ind?

HN: Det ville ikke have været sådan en kanonbåd eller hvad de nu kaldte den.. Krudtbåd

HT: Hvad var "krudtbådene" for nogle?

HN: Ja, jeg ved ikke rigtig, de siger, at Richard Jensen var redder for dem, men hvor meget redder han var, det ved jeg ikke.

HT: Men krudtbådene var jo de både, som transporterede ammunition til Frankrig, som blev opladet der, og sendt til republikken. Og mange af disse krudtbåde sejlede jo også på Middelhavet?

HN: Ja, vist så.

HT: Hvis de ikke blev torpederede af italienske undervandsbåde?

HN: Ja.

HT: Det var Richard Jensen som var med til at organisere disse krudtbåde?

HN: Han var med.

HT: Og herunder også den du kom med?

HN: Ja, det var en svensk kaptajn, der var skipper ombord på den. Vi sejlede så herfra og op igennem Kattegat, og da blev han enig om med sine folk, at de skulle ligge underdrejet oppe ved Skagen. De skulle ikke kunne mærke de bunkers på dækket i det vejr. Jeg var så blevet kaldt derned, og fik alle tiders skideballe på svensk af ham kaptajnen. Han ville fandme ikke have mig med ombord, jeg skulle komme i land, og det skulle jeg komme på Skagen, når de lå underdrejet deroppe. Så han kaldte Svend Petersen hen, som var tillidsmand, og sagde de skulle ro i land med mig og sætte mig i land oppe på Skagen. Det nægtede de og sagde, at hvis han ville have roet i land, kunne han selv gøre det. Så siger Svend til mig: "Sig mig, kan du spansk"? "Ja". Så siger han: "Vi har en psycko ombord. Ved du, hvad det er for en"? "Nej, det ved jeg ikke", "Det er en regeringsrepræsentant. Det er faktisk ham, der ejer skibet. Og det er ham der dirigerer det hele. Og ham skal skipper rette sig efter. Han har bare ikke noget med sejladsen at gøre"

HT: Hvad kaldte du ham?

HN: En psykokago.

HT: Det må være en forkortelse af et eller andet?

HN: Ja. Ham fik jeg fat i, og viste ham mine papirer og forklarede ham, at jeg havde været i Danmark på orlov, og at man havde taget mit pas, og jeg kun havde de papirer her – og ingen penge. Og nu ville de sætte mig i land. Så sagde han, at jeg kunne tage det ganske roligt, for jeg skulle nok komme med til Frankrig. Det skulle han i al fald nok sørge for. Og når vi nåede Frankrig, så skulle jeg nok komme ned til ham, skulle han nok sørge for at give mig penge, så jeg kunne komme videre til den fransk/spansk grænse. Og det var også i orden alt sammen, og skipper måtte selvfølgelig bøje sig. Det var der ikke noget at gøre ved det. Så da vi ankom til Lehavre, da skulle der festes, fordi jeg skulle videre. Vi var i land, og havde det ret gemytligt. Så skulle jeg lige med ombord. De syntes, jeg skulle sove og være helt frisk til næste morgen. Men lige på en gang så begyndte båden at svaje ud. Så kom Svend og kaldte på mig og sagde: "Nu må du hoppe i land. De har hævet landgangen og vi skal til Rotterdam". Så siger jeg: "Det vil jeg fandme ikke, for jeg har ikke papir til det". Så jeg hoppede i land helt deroppe fra, - og brækkede det ene ben. Der var mange meter ned. Pengene havde jeg stoppet ned i en inderlomme, hvor der var hul i, så de lå nede i foret af jakken for en sikkerheds skyld. Så havde jeg fået nogle cigaretter, og så lagde jeg mig til at sove inde i et pakhús,

HT: Med brækkede ben?

HN: Ja, så da jeg vågnede op stod der sådan en Garmobil og spurgte mig, hvad jeg var der efter, om jeg kunne se at komme ud af frihavnen. Jeg havde ikke noget at gøre der. Så humpede jeg, så godt jeg kunne. Jeg viste ham ellers benet, men det var han ligeglad med. Jeg kom så ud på vejen, og fik en taxa og kørte hen til et hotel, det var en danser, der ejede det hotel. Der lagde jeg mig op.

Jeg lå der et par dage. Men jeg havde ikke fortalt ham, at jeg skulle til Spanien. Det syntes jeg ikke kom ham ved. Så meget kendte jeg ham ikke. Så sagde han: "Nu er der et skib der skal til Danmark, som du kan tage med". "Jeg skal ikke til Danmark", sagde jeg. "Jeg skal til Paris, og have lavet det ben, så viste jeg ham foden". Den var så tyk og blå. "Nå", sagde han. "Det kan du da ikke selv klare" "Det bliver jeg nød til. Jeg har ikke andre til det". Så kom den norske sømandspræst op og besøgte mig, og spurgte mig om, jeg skulle til Paris. "Ja", svarede jeg. "For så vidt jeg kan slippe af

sted med det". Han havde en norsk ven, som skulle hjem til Norge. Om jeg ikke kunne hjælpe ham til Paris, og så derfra til Gare du Nord. Han skulle altså over Dunquerke. Så sagde jeg, at jeg syntes, jeg havde smadder nok med mig selv."Jamen det kunne jo være, at han kunne støtte mig lidt". Det blev vi så enige om. Så da vi nåede Paris, så skyndte jeg mig at hyre en taxa til ham, og sagde til chaufføren, at han skulle køres til Gare du Nord. Så tog jeg en taxa og kørte til Rue du Cheuxbriene ved Place de Combat. Så tænkte jeg, nu er du de rigtige steder. Jeg gik ind på det her lille hotel, hvor vi i øvrigt var kendt i forvejen vi tre brødre. Jeg spurgte, om jeg kunne få et værelse. Det var patronens kone, der var der den dag. Hun kikkede lidt, så sagde hun: "Nej, der er ikke plads til dig her, de lejer ikke værelser ud lige i øjeblikket". Jeg blev helt lamslået og tænkte: hvad gør du nu, og jeg var ved at gå og tænkte, hvor skal du nu hen. Jeg kendte jo ikke rigtig nogen. Lige pludselig så råbte og skreg hun. Jeg var en af de tre brødre. Og jeg blev omfavnet og kysset, og så var der ingen smalle steder.

HT: Så var der plads?

HN: Ja. Så viste jeg hende mit ben. Så varede det ikke en halv time, så var der en læge og i løbet af kort tid, så var jeg indlagt for at få ordnet min fod. Men det resulterede jo i, at jeg ikke kunne komme til Spanien. Ikke sådan lige omgående i alt fald. Så jeg humpede rundt der med en gipspote. Men så fandt mand ud af, at nu jeg var der, så kunne jeg lige så godt bruges på det der kontor, da jeg kunne spansk.

HT: Hvor er vi henne i tiden nu? Foråret 38'?

HN: Nej, nej, vi er i 37' endnu.

HT: Efteråret?

HN: Jeg nåede ikke at fejre jul.

HT: Men du ville have gjort det? Det må have været i begyndelsen af 38'?

HN: Ja. Og så blev vi enige med dem på bureauet om, at jeg kunne lige så godt deltage i det arbejde. For der var jo afhøringer og forskellige ting, og ved det jeg kunne klare norsk, svensk, tysk og spansk og dansk. Der kom jo en hel del danskere dengang på det tidspunkt.

HT: Nordmænd og svenskere som også kom på dit kontor?

HN: Jeg var vel der i tre til fire måneder, som en slags tolk.

HT: Hvad kom der sådan om ugen – en snes stykker?

HN: Det kan ikke gøre det. En overgang gik det vældigt stærkt, det var dårlig nok, at man kunne følge med.

HT: Og dem fik du så videresendt til Perpignan?

HN: Dem fik jeg så videresendt til Perpignan.

HT: De blev smuglet over grænsen?

HN: Ja, hvordan det egentlig foregik, det havde jeg jo ingen anelse om, jeg havde jo ikke prøvet det og vidste helle ikke, hvor de kom hen eller, hvem der tog sig af dem. Men der skete det, at samtidig med at nogle gik den ene vej, så gik der også nogle den anden vej. Og det var jo dem, der var mest hårdt såret, og som faktisk ikke rigtig kunne bruges mere. De boede jo også på det hotel, og nå ja, der var kommet en tysk kammerat... Nej, han var tankfører ham jeg kom til at bo sammen med. Han havde fået smadret det ene ben af en antitankgranat. Ham havde jeg det helt gemytlig med. Det blev altså for meget, for nu syntes de godt, at jeg kunne rejse videre til Spanien. Nu var jeg blevet for livlig. Så de ville ikke se mig der mere. Så jeg måtte af sted.

HT: Var du den eneste danske på det kontor på det tidspunkt?

HN: Nej, nu kan jeg ikke rigtig huske, vi havde én. Mon ikke Svend Hansen, som også senere kom til Spanien, var der. Han var fra Fåborg.

HT: Men du tog til Spanien igen så?

HN: Ja, der måtte jeg så ned, og der var det på gåben op over Pyrenæerne i snestorm. Først dejligt vejr og solskin og så snestorm. Men det var nu ikke det værste deropad. Det var værre nedad, det bumpede sådan oppe i hovedet.

HT: Hvad var det der når man gik ned ad – det der bum?

HN: Ja, det var skrækkeligt.

HT: Hvad tog det med sådan en overgang? Et døgn's tid?

HN: Ja, det tog godt et døgn. Det var bare at følge med. Det var spanioler der førte os over.

HT: Og når man skulle smugles over så var det fordi Frankrig også var gået ind for det non-intervention?

HN: Ja, grænserne var lukket på det tidspunkt, så vi kom nede inde i landet faktisk, hvor jeg så blev transporteret til på den anden side. Der viste jeg mine militærpapirer, og fik min uniform, og fik besked på at melde mig i Barcelona. Men da jeg skulle fra Figueras, så fik jeg besked på, at jeg skulle have en del fanger med til Barcelona, og det var dels desertører, og folk som var blevet trætte og forstørrede af det. Det jeg husker allerbedst, det var fra Centuria Telman. Vi havde en tysk kammerat, som hed Otto Jost, tysk. Han var vistnok født i Moskva. Så var hans forældre flyttet til Tyskland, og han var emigreret til Frankrig, og var kommet til Spanien. Han var også deserteret, for han kunne ikke vende tilbage til Frankrig, og var blevet taget på vejen over, og ham skulle jeg have med. Det var jeg meget ked af, for jeg syntes ikke, jeg havde lyst til at sætte Otto Jost i fængsel. Vi havde haft en svær tid sammen i starten med Centuria Telman og begyndelsen af det batteri her. Så jeg sagde til Otto Jost: "Hvad havde du tænkt dig"? Han ville til Frankrig. Så spurgte han om, jeg havde nogle, jeg kunne hjælpe ham med. Jeg gav ham nogle penge og nogle forskellige ting, jeg ikke erindrer nu. På vejen fra Figueras til Barcelona var der ustandseligt bombardementer af jernbanelinien, og uanset det var fanger eller passagerer, så måtte de altså ud på markerne.

HT: Italienske maskiner? Tyske?

HN: Tyske maskiner. Det resulterede selvfølgelig i, at jeg manglede en hel del af dem, da jeg nåede til Barcelona.

HT: Du løb ikke så stærkt efter dem, når de løb?

HN: Det ku' ikke falde mig ind. Jeg havde flere til at hjælpe mig. Jeg var ikke alene om dem, men Otto Jost så jeg ikke mere, og har altså ikke hørt til ham siden.

HT: Hvad gjorde I ved dem - de desertører. Blev de skudt?

HN: Nej, det gjorde de ikke. Jeg har ikke selv haft noget med desertørerne at gøre ud over den transport. Men jeg formoder, at man tog en afhøring af dem, og hørte hvorfor de var trætte af at være der.

(...)

HN: Vi havde også en polsk kammerat, udmærket kammerat, som ikke ville frem. Vi måtte sætte en revolver i ryggen på ham, for at få ham til at følge med. Ham blev en af de bedste soldater senere.

HT: Det kan skifte fra gang til gang?

HN: Ja.

HT: Han var pludselig blevet bange?

HN: Ja. Han havde nok ikke forestillet sig, at det var så grusomt. Og det havde vi andre i øvrigt heller ikke. Man havde ikke tænkt sig en fler- års - krig, og dens grusomheder.

HT: Nå, I rykkede ind i byer og sådan, så I så, hvad der var sket? Havde man myrdet løs blandt befolkningen?

HN: Nej, nu har jo mest ligget ved de der luftværn, for nu da jeg kom derned, blev jeg igen tildelt sådan et batteri, da var der kommet flere af dem. Men denne gang bad jeg selv om at komme til at ligge ved et spansk batteri, ikke den internationale brigade. Så jeg lå ene dansker mellem spaniolerne.

HT: Hvorfor gjorde du det?

HN: Fordi jeg syntes, at jeg ville. Og jeg kom så til Barcelona, og fik afleveret dem der, og fik et par dages orlov inden jeg fik tildelt det her batteri. Der kom et Røde Kors tog, som skulle nord på op ad Bilbao til. Og lige pludselig fik jeg at vide, at Lolita var der.

HT: Din gamle veninde?

HN: Min kone var det. Dernede blev man betragtet som mand og kone. De anerkendte det bare ikke derhjemme. Og vi fik et par dage sammen, og siden har jeg ikke set hende. Jeg hørte senere at det Røde Kors tog blev taget af Franco. Jeg tvivler på, at hun har kunnet overleve det, fordi de ikke har kunnet holdet det hemmeligt, at hun har været gift med en officer fra den internationale brigade.

HT: Hun havde et barn?

HN: Ja, hun havde en lille pige. Hun boede sammen med moderen i Alcoy syd for Valencia. Jeg ankom til Barcelona med alle de fanger, der var tilbage, og blev så tildelt et batteri – spansk batteri, hvor jeg så var med og ikke ret lang tid efter kom jeg til den mest grusomme i min tid under borgerkrigen

HT: Hvad var det der skete? Man ville prøve at presse Franco tilbage?

HN: Ja, Franco var sådan set kommet over, men de slog ham tilbage igen. Der var den internationale brigade jo. En af de førende, og nogle af de første der kom over, var de danskere... Danskere og svenskere. Og de trykkede dem endda langt tilbage, men et så intenst bombardement af Stuckas, så jeg har aldrig oplevet noget før eller siden.

HT: Nåede I med jeres artilleri over Ebro? I blev på den anden side?

HN: Husk på at sådan en kanon rakte 12 km op og frem.

HT: Og der bombede tyskerne med Stuckas?

HN: Det var med Stuckas der blev bombet der. Det var sådan, så jeg tror, at vi havde op til 750 bombardementer på et døgn. Ammunitionen var ved at brænde for os. Alt brændte det var et helvede uden lige. Det har været i sommeren 38', og på det tidspunkt begyndte vi, at være betænkelige, fordi nu lå vi dernede ene mand og kunne stadigvæk følge fronten. Hvordan han trykkede over ad mod Valencia, og ville skære Spanien midt over.

HT: Det havde han mig bekendt gjort på det tidspunkt?

HN: Nej, det havde han ikke, for jeg nåede at komme igennem.

Alle tre brødre kom sikkert hjem fra krigen i Spanien. Efterfølgende blev de alle tre aktive i den danske modstandsbevægelse. Harald og Kaj overlevede krigen, men Åge blev fanget af Gestapo og døde i deres varetægt. Han blev begravet i 1943. Både Harald og Kaj flygtede til Sverige. Efter krigen kom de tilbage til Danmark og bosatte sig her.